

ІСТОРИОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ДЕЛЕГАЦІЙ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВ УКРАЇНИ НА ДОНУ У 1917–1919 рр.

У статті аналізується історіографія діяльності української дипломатії на території козацького Дону протягом 1917–1919 рр.

Ключові слова: Україна, Всевелике Військо Донське, дипломатія, історіографія.

Важливою сторінкою в історії дипломатії доби Української революції стала діяльність вітчизняних дипломатичних делегацій та представництв на теренах колишньої Російської імперії. Протягом 1917–1919 рр. вона розгорнулася, зокрема, на території козацького Дону (Всевеликого Війська Донського) — потенційного союзника України у боротьбі проти більшовицької експансії. Актуальним завданням наразі є вивчення стану наукової розробки цієї теми.

Перші роботи, в яких автори торкалися теми діяльності українських дипломатичних делегацій і представництв на Доні, з'явилися одразу після завершення революції і вийшли з-під пера представників **української емігрантської історіографії**. Важливе значення мали праці колишнього управляючого міністерством, згодом міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка. Вже на початку 1920-х рр. часопис «Хліборобська Україна» опублікував його розвідку «Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 році», в якій згадувалося, що українським представником на Доні був М. Славинський¹. У 1930 і 1932 рр. вперше побачили світ два томи масштабної праці Д. Дорошенка «Історія України 1917–1923 рр.». У ній автор повідомив про місію М. Галагана на Дон у грудні 1917 р., дипломатичні місії доби Гетьманату П. Скоропадського на чолі з М. Славинським і К. Середнім та консульство у Новочеркаську під керівництвом В. Міщенко². В цілому, Д. Дорошенкові притаманне підкреслення досягнень гетьманської зовнішньої політики, серед яких було й встановлення тісних добросусідських відносин зі Всевеликим Військом Донським (ВВД).

Іншою працею яскраво вираженого «прогетьманського» спрямування стало дослідження Самовидця, видане у Чикаго у п'ятнадцяту річницю Гетьманату.

* *Марасєв Владлен* — аспірант 3-го року навчання історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, VladlenMarayev@ukr.net.

¹ *Дорошенко Д.* Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 році // Хліборобська Україна. — Відень: Видання Українського Союзу Хліборобів Державників, 1920–1921. — Ч. II, III і IV. — С. 53.

² *Його ж.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. I. — Доба Центральної Ради. — К.: Темпора, 2002. — 320 с.; Т. II. — Українська Гетьманська Держава 1918 року. — К.: Темпора, 2002. — 352 с.

Побіжно оглянувши українсько-донські відносини і згадавши укладення між-державної угоди, відомої як «Предварительное Соглашение», автор вказав, що гетьманський уряд взагалі не хотів зав'язувати відносини з Новочеркаськом, оскільки той «змагав назад до невідомої чи федеральної Росії». Однак П. Скоропадський плекав надії на входження Дону у федерацію з Україною і призначив своїм дипломатичним представником у цій країні «звісного українського патріота» М. Славинського. Ці твердження Самовидець використовував у якості аргументів на користь національного характеру зовнішньої політики Української Держави³.

Для представників «уенерівської» історіографії, які чисельно переважали у середовищі української еміграції, характерне негативне ставлення до зовнішньої політики Гетьманату і прагнення максимально дискредитувати своїх політичних опонентів. Особливо нищівній критиці піддавалися відносини із «контрреволюційним» Доном. Так, колишній генеральний писар у Генеральному Секретаріаті В. Винниченка і экс-міністр внутрішніх справ УНР П. Христюк у «Замітках і матеріалах до історії української революції» згадував візит К. Середіна на Дон і виступ перед Великим Військовим Кругом із грамотою Гетьмана, помилково датувавши цю подію початком вересня 1918 р. (насправді вона мала місце 29 серпня). П. Христюк навів текст грамоти, а також уривок із відповіді на неї Військового Отамана ВВД П. Краснова. На думку автора, який симпатизував більшовицькій владі і вже у 1924 р. повернувся до УСРР, «Грамота» ця викликала буйну радість донських реакціонерів, що вже передчували перемогу над червоною Московщиною і снили на яву про «злиття» не тільки «Дону з Україною», але і всіх країв бувшої Росії в єдину неподільну російську державу «в тій чи іншій дореволюційній формі»... Спільний ворог — Східна Росія, спільна мета — відновлення єдиної монархічної дореволюційної Росії, в якій Скоропадський міг би рахувати, що найбільше, на тимчасове «відважне співробітництво» з новим «собирателем» російської держави, а українське населення — на засвоєння «дівної російської мови». Конкретно ж, сьогодні справа йшла про спільну військову боротьбу «самостійного Дону» і «самостійної України» з «ворогом, що сіє розбрат, анархію і братовбивчу війну» — з Східною Росією, з всеросійською революцією⁴.

Інший автор «проуенерівського» спрямування, С. Доленга, також згадав місію генерала К. Середіна на Дон із привітальною грамотою Гетьмана. Як вказував С. Доленга, незважаючи на протести Українського Національного Союзу проти встановлення українсько-донського кордону за умовами договору від 7 серпня 1918 р., «Скоропадський засилав щирі привітання Донові», а відповідь П. Краснова на грамоту недвозначно вказувала на те, що «два

³ Самовидець. Недавня Гетьманщина: У 15-ті роковини Гетьманщини з 1918-го року / Передрук з «Січи». — Шикаго, 1933. — С. 36. Стиль і правопис україномовних цитованих джерел та літератури збережено.

⁴ Христюк П.О. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. Том 3, 4. — Репр. видання. — К.: Академкнига, 2011. — Т. 3. — С. 110.

царських генерали цілком щиро «волили під царя московського»⁵. Про привітальну грамоту в контексті розвитку відносин П. Скоропадського з «московськими єдиноділимцями» писав і М. Ростовець⁶.

Більш виважено до оцінки діяльності української дипломатії підійшов Б. Галайчук. В історичному календарі-альманасі «Червона Калина» на 1939 р. він опублікував статтю, в якій зазначив, що спеціальним представником Української Держави на Дону був генерал К. Середін. М. Славинського, який був членом ради міністерства закордонних справ, він помилково назвав радником в місії К. Середіна⁷. Згадав генерала К. Середіна у якості українського посла на Дону і професор Українського католицького університету ім. Св. Климента Папи у Римі І. Нагаєвський в монографії «Історія Української держави двадцятого століття», яка вперше побачила світ в італійській столиці 1989 р., а згодом була перевидана у Києві⁸.

Російська емігрантська історіографія приділила дуже мало уваги діяльності українських дипломатичних делегацій і представництв на Дону. Донський автор В. Харламов у нарисі «Південно-Східний Союз у 1917 р.» згадав про переговори із делегацією Української Центральної Ради про створення загальноросійського федерального уряду і звернув увагу, що Київ пропонував включити до його складу представників лише соціалістичних партій⁹. Голова донського уряду у вигнанні М. Мельников, подібно до представників української еміграції, не оминув увагою грамоту П. Скоропадського, зачитану генералом К. Середіним перед Великим Військовим Кругом ВВД 29 серпня 1918 р.¹⁰ Донські генерали В. Сидорін і Т. Старіков, які належали до прибічників незалежності козацьких областей та України від Росії, на основі своїх статей у празько-паризькому журналі «Вільне Козацтво», видали у 1933 р. у столиці Чехо-Словаччини комплексне дослідження «Трагедія Казачества». Посилаючись на працю Д. Дорошенка «Історія України 1917–1923 рр.», вони вказали прізвища гетьманських дипломатичних представників при уряді Всевеликого Війська Донського — М. Славинського і К. Середіна¹¹.

Отже, українська й російська емігрантська історіографія започаткувала розробку теми діяльності української дипломатії на Дону у 1917–1919 рр.

⁵ Доленга С. Скоропадщина. — Варшава: Накладом Модеста Куницького, 1934. — С. 65, 121.

⁶ Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. — Саскатун: Друком «Нового Шляху», 1938. — С. 17.

⁷ Галайчук Б. Організація української дипломатичної служби // Історичний календар-альманах «Червоної Калини» на 1939 рік. — Львів, 1938. — С. 35–38.

⁸ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. — К.: Український письменник, 1993. — С. 360.

⁹ Харламов В.А. Юго-Восточный Союз в 1917 г. // Донская Летопись. — Белград: Издание Донской Исторической Комиссии, 1923. — № 2. — С. 290.

¹⁰ Мельников Н.М. О самостийности // Родимый Край. — Париж: Правление Казачьего Союза, 1930. — № 6. — С. 22.

¹¹ Трагедия Казачества. (Очерк на тему: Казачество и Россия). — Ч. I. — Годы 1917–1918. — Прага, 1933. — С. 179.

Відчутний брак джерельної бази не дозволяв розглянути цю проблему детальніше. До того ж, більшість авторів переслідували радше політичну, ніж дослідницьку мету, намагаючись у першу чергу максимально скомпрометувати й розкритикувати своїх опонентів.

Радянська історіографія, замкнена у жорсткі ідеологічні рамки, взагалі практично не досліджувала взаємовідносини Української Народної Республіки та Української Держави з небільшовицькими державними утвореннями на теренах колишньої Російської імперії. Займатися «контрреволюційною» тематикою було не актуально й не престижно, а інколи й небезпечно, тому про неї завжди згадували у винятково негативному сенсі. Наприкінці 1920-х рр. працівники Військової академії ім. М. Фрунзе М. Какурін, за плечима якого була служба у збройних силах УНР і Української Держави та в УГА, і Р. Ейдeman писали про спроби Центральної Ради у 1917 р. налагодити відносини з донським Військовим Отаманом О. Каледіним та її «приховано ворожу» позицію щодо радянської влади, яка й стала причиною оголошення Раднаркомом війни¹². П. Пташинський у 1932 р. на сторінках історично-архівознавчого журналу «Архів Радянської України» відзначав «прискорення активізації Центральної Ради в сторону спілкування з Донською і загальноросійською контрреволюцією (Каледін, Духонін тощо), та з Антантою». При цьому історик, цілком у дусі тих часів, посилався на статтю Й. Сталіна у газеті «Правда» за 1917 р.¹³ У 1956 р. український радянський історик М. Рубач у своїй монографії зазначив, що Українська Центральна Рада наприкінці 1917 р. надіслала на Дон свого представника М. Галагана¹⁴. В академічних виданнях «Історія Української РСР» та «Історія Києва» йдеться про зв'язки «верховодів націоналістичної ради» з «контрреволюційними» урядами Дону і Кубані, переговори про об'єднання зусиль для боротьби проти радянської влади, спільні військові дії, формування загальноросійського антирадянського уряду, обмін постійними представниками між УЦР та О. Каледіним з метою координування дій¹⁵. Необхідно відзначити, що ця інформація грішила численними хибами й неточностями. Так, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат, на відміну від військового уряду Дону й

¹² *Какурин Н.* Стратегический очерк гражданской войны // Какурин Н., Ковтун Н., Сухов В. Военная история гражданской войны в России 1918–1920 годов. — М.: Евролинц, 2004. — С. 5–168; *Эйдeman Р., Какурин Н.* Гражданская война на Украине // Петлюровщина / Автор-составитель С.А. Шумов. — М.: Изд-во Эксмо; Изд-во Алгоритм, 2005. — С. 33–108.

¹³ *Пташинський П.* До історії німецько-австрійської інтервенції на Україні // Архів Радянської України. — Харків: Партвидав «Пролетар», 1932. — №№ 1–2 (січень–квітень). — С. 66.

¹⁴ *Рубач М.А.* Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине в период проведения Октябрьской революции. — К.: Издательство Академии наук Украинской ССР, 1956. — С. 44.

¹⁵ *История Украинской ССР.* — Т. 6. — Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917–1920). — К.: Наук. думка, 1984. — С. 235; *История Киева.* — Т. 3. — Київ соціалістичний. — Кн. 1. — К.: Наук. думка, 1987. — С. 35–36.

Отамана О. Каледіна, не виступали проти участі більшовиків, як представників однієї з соціалістичних партій, у загальноросійському федеральному уряді. Надіслані офіційним Києвом наприкінці 1917 р. дипломатичні місії перебували на Дону лише протягом кількох днів, а отже їх не можна назвати постійними представництвами. Нарешті, українська дипломатія на сторінках «Історії Української РСР» постає цілковито знеособленою: автори старанно уникали вказувати прізвища посланців Центральної Ради до Війська Донського М. Галагана і Є. Онацького.

Рідкісним винятком для радянської історіографії стала стаття Т. Колішер «Про контрреволюційні зв'язки Центральної ради і білокозачого Дону», яку в 1966 р. розмістив на своїх сторінках «Український історичний журнал» — що характерно, під рубрикою «Замітки»¹⁶. Очевидно, ця праця з'явилася на хвилі ще не згорнутої лібералізації суспільно-політичного життя в СРСР, до певної міри відлуння хрущовської «відлиги». Незважаючи на неминучу ідеологічну заангажованість, вона надзвичайно цінна своїм фактографічним наповненням, широким залученням документів із московських і київських архівів, матеріалів преси, а тому донині залишається незамінною у дослідженні не тільки діяльності делегації М. Галагана і Є. Онацького на Дону, але й в цілому українсько-донських відносин за період листопада–грудня 1917 р.

Якісно новим етапом у вивченні теми стала **сучасна українська історіографія**. У 1990-х рр. в Україні відкрився широкий доступ до архівів, що зумовило появу цілої низки досліджень, присвячених зовнішній політиці українських державних утворень доби національної революції 1917–1921 рр., організації їх дипломатичної служби. У цьому контексті згадувалися й дипломатичні установи на Дону на чолі з К. Середіним, М. Славинським і В. Міщенком, утворені за часів Гетьманату П. Скоропадського¹⁷. У 1999 р. А. Болабольшенко видав біографічний нарис про М. Левицького, П. Стебницького й М. Славинського, однак діяльність М. Славинського на посаді українського

¹⁶ *Колішер Т.М.* Про контрреволюційні зв'язки Центральної ради і білокозачого Дону // Український історичний журнал. — 1966. — № 12. — С. 86–90.

¹⁷ *Заруда Т.* Становлення та основні напрямки зовнішньої політики Української Держави // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873–1945. — К.: Академпрес, 1993. — С. 66–82; *Гломозда К., Пиріг Р., Рубльов О., Бондаренко К., Проданюк Ф., Сварник Г.* Коментарі // Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918 / Гол. ред. Я. Пеленський. — К.–Філадельфія, 1995. — С. 326–378; *Гайдуков Л.Ф., Веденєєв Д.В.* Служба повного профілю. Розбудова зовнішньополітичної служби Української Держави гетьмана Павла Скоропадського // Політика і час. — 1998. — № 6. — С. 71–78; *Стрельський Г.В.* Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.) / За ред. Л.С. Тупчієнка, В.Г. Ціватого. — К.: Видавничий дім «ДЕМІД», 2000. — 48 с.; *Павлюк О.В.* Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920) // Нариси з історії дипломатії України / О.І. Галенко, Є.С. Камінський, М.В. Кірсенко та ін. під ред. В.А. Смолія. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. — С. 314–396; *Верига В.* Визвольна боротьба в Україні 1914–1923 рр. — Т. 2. — Рівне: Видавництво ВАТ «Рівненська друкарня», 2005. — 496 с.

«дипломатичного представника у генерала Краснова» означена у цій праці лише побіжною згадкою¹⁸.

Більше уваги українська історична наука 1990–2000-х рр. приділила початковому етапові діяльності української дипломатії на Дону — переговорам з військовим урядом наприкінці 1917 р. Пояснюється це тим, що дана проблема перебуває у тісному взаємозв'язку із розвитком українсько-радянських відносин, ультиматумом Раднаркому Центральній Раді та початком війни УНР з більшовиками. В. Сергійчук зазначав, що УНР почала входити в контакти з сусідами, «насамперед спорідненими автономіями, що створюються на території колишньої Російської імперії», визнавала їх за рівноправних і навіть намагалася створити якнайсприятливіші умови для вільного волевиявлення донського козацтва¹⁹. П. Лаврів звернув увагу на спроби налагодження українсько-донського союзу наприкінці 1917 р. та позицію більшовиків щодо цього питання²⁰. О. Рубльов і О. Реєнт, говорячи про запропоновану офіційним Києвом ідею загальноросійського федерального «однорідно соціалістичного», тобто сформованого з представників усіх соціалістичних партій (від народних соціалістів до більшовиків) уряду, назвали її ілюзорною та утопічною, «спробою поєднати непоєднуване» — насамперед через «класовий расизм» більшовиків. А відповідно, зусилля української дипломатії на Дону визнавалися марними²¹.

Натомість Я. Грицак вважав спробу встановлення українсько-донського союзу у листопаді–грудні 1917 р. дуже перспективною. Згідно з його точкою зору, цього союзу було замало для перебудови всієї Росії на запропонованих Києвом засадах, однак цілком достатньо, щоб «зупинити триумфальний хід більшовизму по її території. Союзники не тільки відрізали завойовану більшовиками Центральну Росію від кавказької нафти, українського і донського хліба, донецького вугілля, що було загрозою, якої дуже боялися більшовицькі лідери; це були ще й дві найбільш опірні щодо більшовизму країни, з живучими індивідуалістичними традиціями серед населення, з власними урядами й адміністрацією, численною армією тощо. Тому Україна й Дон стали першими жертвами більшовицької експансії на окраїни колишньої Російської імперії»²².

В. Солдатенко у другому томі «Політичної історії України. XX століття» торкнувся питання захисту інтересів українського населення на Дону і

¹⁸ *Болаболъченко А.* Три долі: Модест Левицький, Петро Стебницький, Максим Славинський: Біографічні нариси. — К.: Видавництво «Літопис», 1999. — С. 77.

¹⁹ *Сергійчук В.* Перші кроки у великий світ (До дипломатичної діяльності Уряду УНР) // Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі: Статті і матеріали / Зредагували Любомир Р. Винар і Наталія Пазуняк. — Філадельфія; Київ; Вашингтон: Фондація ім. С. Петлюри; Веселка; Фондація Родини Фещенко-Чопівських, 1993. — С. 248–249.

²⁰ *Лаврів П.І.* Історія Південно-Східної України. — К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. — С. 126.

²¹ *Рубльов О.С., Реєнт О.П.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. // Україна крізь віки. — Т. 10. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. — С. 67, 74.

²² *Грицак Я.Й.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. — К.: Генеза, 2000. — С. 121.

резюмував, що здійснювані каледінцями репресії у Донбасі не дістали адекватної оцінки з боку Центральної Ради²³. У політичній біографії В. Винниченка, написаній В. Солдатенком у співавторстві з С. Кульчицьким, також ідеться про українсько-донські переговори з приводу формування федеративної Росії на засадах однорідно-соціалістичної влади. На думку авторів, каледінський Дон був головним військовим форпостом у боротьбі з революційним Петроградом, тож встановлення союзу із «заколотниками» відразу недвозначно ставило Українську Центральну Раду і Генеральний Секретаріат по інший бік барикад з більшовиками, через що «визрів і швидко дійшов своїх крайніх виявів конфлікт між Центральною Радою і РНК»²⁴. Дипломатичній місії М. Галагана на Кубань і Дон у грудні 1917 р. присвятив окремий розділ у своїй збірці «Нариси з історії Кубані» Р. Коваль, написаний на матеріалах спогадів М. Галагана²⁵. Зусилля УНР щодо формування спільного уряду відзначив і одеський історик В. Савченко²⁶. Я. Тинченко згадав, що за наполяганням С. Петлюри Генеральний Секретаріат УНР прийняв рішення про відправлення своїх повноважних представників до донського уряду. Щоправда, їхніх імен автор не назвав²⁷.

Особливу увагу слід звернути на праці, безпосередньо присвячені історії української дипломатії 1917–1921 рр., відносінам українських державних утворень з білим рухом і з козацьким Доном зокрема. В. Матвієнко у другому розділі випущеної 2002 р. монографії «Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії» розглянув українсько-донські взаємовідносини протягом 1917 — початку 1919 рр.²⁸ Особливу цінність роботі надає те, що під час її написання автор використав багато архівних документів, спогадів, матеріалів періодичних видань, що дозволило суттєво розширити фактографічну базу дослідження. Він детально розглянув діяльність місії М. Галагана і Є. Онацького у Новочеркаську, але доволі поверхово «пройшовся» по питанням формування і функціонування українських дипломатичних установ у Всеволицькому Війську Донському за часів Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР. В. Матвієнко вперше ввів у науковий обіг документи, які свідчили про те, що у листопаді 1918 р. новопризначене повноважне посольство Української Держави на чолі з К. Середніним не змогло потрапити на Дон через розгортання антигетьманського повстання. На думку автора, ВВД можна назвати єдиним вагомим у 1918 р. проукраїнським «партнером» у суцільно

²³ Політична історія України ХХ століття / Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. — Т. 2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В.Ф. Солдатенко (кер.), В.Ф. Верстюк. — К.: Генеза, 2003. — С. 137.

²⁴ *Кульчицький С., Солдатенко В.* Володимир Винниченко. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. — С. 129.

²⁵ *Коваль Р.М.* Нариси з історії Кубані. — К.: «Фоліант», 2004. — С. 191–202.

²⁶ *Савченко В.А.* Симон Петлюра. — Харків: Фолио, 2006. — С. 109; *Его же.* Дванадцять війн за Україну. — Харків: Фолио, 2006. — С. 15–16.

²⁷ *Тинченко Я.* Українські збройні сили. Березень 1917 — листопад 1918 рр. (організація, чисельність, бойові дії). — К.: Темпора, 2009. — С. 16.

²⁸ *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. — 376 с.

ворожому великоросійському таборі, а «українсько-донське зближення було не до кінця реалізованим стратегічним партнерством двох близьких за політичним ладом держав, яке до того ж мало змістовну історичну традицію. Київ і Новочеркаськ однаковою мірою прагнули до укладення ефективного військово-політичного союзу, вбачаючи у ньому не лише запоруку реалізації очевидних вигод економічної співпраці, а й надійну гарантію збереження державності України й Дону (навіть на автономістсько-федералістських засадах) у надзвичайно несприятливих міжнародних обставинах завершення Першої світової війни та загострення громадянської війни в Росії»²⁹. Результати своєї наукової роботи вчений оприлюднив також у статті «Україна і Дон: з історії міждержавних стосунків 1918 року»³⁰, а у 2003 р. він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук на тему: «Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії». Втім, як справедливо відзначив О. Реєнт, оскільки праці В. Матвієнка охоплюють весь період Української революції 1917–1921 рр. та взаємини зі всіма новоутвореннями, то, природно, автор не міг надто деталізувати ці відносини, особливо в їх двосторонньому форматі³¹.

Того ж 2003 р. івано-франківський історик Я. Штанько опублікував статтю про військово-політичний аспект взаємин Української Держави і Всевеликого Війська Донського, у якій ішлося про дипломатичні місії М. Славинського і К. Середіна. Автор також відзначив важливий факт: єдиним представником України у Новочеркаську з осені 1918 і до літа 1919 рр. залишався консульський агент В. Міщенко³². Згодом Я. Штанько захистив кандидатську дисертацію на тему «Білий рух півдня Росії і Українська Держава та УНР (1918–1920 рр.)»³³. Загалом, багаті на фактичний матеріал праці В. Матвієнка і Я. Штанька взаємодоповнюють одна одну. Водночас багато питань залишилися недостатньо або взагалі не дослідженими. Передусім це спричинено більш узагальнюючим характером цих досліджень.

У 2006 р. вийшла друком монографія Д. Веденєєва і Д. Будкова, присвячена становленню зовнішньополітичної служби України в 1917–1923 рр. В ній досить докладно відображено структуру зовнішньополітичних відомств УНР та Укра-

²⁹ Там само. — С. 91.

³⁰ *Його ж.* Україна і Дон: з історії міждержавних стосунків 1918 року // Вісник: Міжнародні відносини / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. — Вип. 21–24. — С. 126–137.

³¹ *Реєнт О.П.* Українсько-російські відносини доби гетьманату Павла Скоропадського як наукова проблема // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. Збірник. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. — С. 64.

³² *Штанько Я.В.* Військово-політичні взаємини Української Держави гетьмана П.П. Скоропадського та Всевеликого Війська Донського // Питання історії України. — Чернівці: Зелена Буковина, 2003. — Т. 6. — С. 142.

³³ *Його ж.* Білий рух півдня Росії і Українська Держава та УНР (1918–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2006. — 214 арк.

їнської Держави, а також процес формування дипломатичного представництва за кордоном, у тому числі й на Дону³⁴.

У 2007 р. В. Соловйова захистила у Донецькому національному університеті докторську дисертацію на тему «Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.», основні положення якої знайшли відображення у монографії «Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.»³⁵. Однак у розділі про гетьманські дипломатичні представництва в державах колишньої Російської імперії автор розглянула тільки установи на Кубані та у Фінляндії. На сторінках монографії міститься лише короткий огляд діяльності місії М. Галагана і Є. Онацького у Новочеркаську та повідомлення про призначення 2 січня 1919 р. Радою Народних Міністрів УНР головою українського посольства у ВВД П. Понятенка. У 2010 р. В. Соловйова опублікувала статтю «Діяльність українських дипломатичних представництв в новопосталих державах, заснованих на теренах постімперської Росії за Гетьманату П. Скоропадського», в якій слідом за В. Матвієнком і Я. Штаньком розглянула формування надзвичайного представництва на чолі з М. Славинським, консульського агентства В. Міщенко та повноважного посольства К. Середіна³⁶.

Науковий співробітник Інституту історії України НАНУ О. Кудлай дослідила процес створення і діяльності народного міністерства міжнародних справ УНР у 1917–1918 рр. Автор проаналізувала роботу місії М. Галагана і Є. Онацького на Кубані й на Дону, переговори про створення центрального однорідно-соціалістичного уряду Росії. До появи праці О. Кудлай у науковій літературі панувало твердження, що Дон був єдиним державним утворенням на теренах постімперської Росії, яке відповіло на пропозицію Генерального Секретаріату про створення загальноросійського федерального уряду. Однак О. Кудлай довела, що пропозицій від українського уряду було кілька: на листопадову 1917 р. дійсно відповів лише Новочеркаськ, а от на грудневу надійшли відповіді і з інших частин Росії³⁷.

У 2009 р. Парламентське видавництво випустило у світ монографію В. Головченка і В. Солдатенка «Українське питання в роки Першої світової війни». Проблему українсько-донських відносин та діяльності українських дипломатичних представництв на Дону автори розкрили у відповідності із

³⁴ *Веденсєв Д.В., Будков Д.В.* Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави. 1917–1923 роки. — К.: К.І.С., 2006. — 312 с.

³⁵ *Соловйова В.В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. — К.–Донецьк: Інститут історії України НАН України, 2006. — 394 с.

³⁶ *Її ж.* Діяльність українських дипломатичних представництв в новопосталих державах, заснованих на теренах постімперської Росії за Гетьманату П. Скоропадського // Гуманітарний журнал. — 2010. — № 1–2 (зима–весна). — С. 78–85.

³⁷ *Кудлай О.Б.* Створення та діяльність народного міністерства міжнародних справ Української Народної Республіки (червень 1917 — квітень 1918 рр.). — К.: Інститут історії України НАН України, 2008. — С. 52–56.

роботами В. Матвієнка³⁸. Теми нашого дослідження торкається і Д. Яневський у своїх останніх працях, опублікованих харківським видавництвом «Фоліо»³⁹. Заслугою вченого є введення у науковий обіг звіту Є. Онацького про місію на Дону у листопаді 1917 р.

2009 р. запорізький історик В. Очеретяний захистив кандидатську дисертацію, присвячену громадсько-політичній та науковій діяльності М. Славинського. Одним із перших автор використав матеріали допитів у НКДБ УРСР у 1945 р. (збережені у фондах Галузевого державного архіву СБУ), на яких М. Славинський розповідав про свою роботу на Дону у вересні 1918 р. із завданням «виправити договір між генералом Красновим і Скоропадським по кордонах і правах громадян»⁴⁰.

Окремі аспекти теми знайшли відображення у біографічних нарисах про діячів, які представляли інтереси України на Дону⁴¹. Особливо слід відзначити статтю С. Іваницької, у якій згадується місія Л. Чикаленка і О. Саліковського у листопаді 1919 р., що стала останньою в історії української дипломатії на Дону⁴².

Останнім часом тема діяльності українських дипломатичних делегацій і представництв на Дону у 1917–1919 рр. почала висвітлюватися і в енциклопедичних статтях⁴³. Щоправда, подекуди в них можна натрапити на неточності,

³⁸ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. — К.: Парламентське вид-во, 2009. — 448 с.

³⁹ Яневський Д.Б. Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського. — Харків: Фоліо, 2010. — 315 с.; *Його ж.* Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського. — Харків: Фоліо, 2010. — 284 с.

⁴⁰ Очеретяний В.В. Громадсько-політична та наукова діяльність М.А. Славинського (1868–1945 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. — Запоріжжя, 2009. — Арк. 84.

⁴¹ Осташко Т., Соловійова В. Микола Галаган: біографічний нарис // Галаган М.М. 3 моїх споминів (1880-ті–1920 р.) / Передмова: Т. Осташко, В. Соловійова. — К.: Темпора, 2005. — С. 3–44; Рева Л.Г. Євген Дометійович Онацький (1894–1979) — уродженець м. Глухова, дослідник творчості Лесі Українки // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць / С.А. Слесарев (гол. Ред. кол.), В.І. Белашов, С.П. Жукова та ін. / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПСК. — К.–Глухів, 2009. — Вип. 2. Матеріали Восьмої науково-практичної конференції «Сіверщина в історії України» (м. Глухів, 15–16 жовтня 2009 р.). — С. 144–151.

⁴² Іваницька С.Г. О.Х. Саліковський як представник національної ліберальної еліти в добу українських визвольних змагань 1917–1921 років // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. — Вип. XIV. Серія: Історія: Збірник наукових праць. За матеріалами Міжнародної наукової конференції «Національна інтелігенція в історії та культурі України». — Вінниця, 2008. — С. 177–182.

⁴³ Лупандін О.І. Дипломатичні представництва, місії та консульські установи українських урядів 1917–1920 // Енциклопедія історії України / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. — Т. 2: Г–Д. — К.: Наук. думка, 2005. — С. 389–390; *Його ж.* Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки та Української Держави // Енциклопедія історії України. — Т. 6: Ла–Мі. — К.: Наук. думка, 2009. — С. 741–742;

на кшталт згадки про те, що М. Славинський був дипломатичним представником у Новочеркаську не за Гетьманату, а за Директорії УНР⁴⁴.

Сучасна російська історіографія практично ігнорує дослідження цієї теми. Навіть у нечисленних спеціальних наукових працях, що розкривають історію донської козацької державності доби громадянської війни, біографії Військових Отаманів О. Каледіна і П. Краснова або навіть тенденції українсько-донських відносин 1918 р., не знайшлося місця для висвітлення цього питання⁴⁵. Природно, що увага дослідників із сусідньої країни акцентується, насамперед, на продуктивній роботі донської дипломатичної місії М. Свечина й О. Черячукіна в Україні, ніж на діяльності відповідних українських дипломатичних представництв на Дону. Втім, певний інтерес у російських вчених викликає постать К. Середіна — представника російського генералітету на службі Гетьманату П. Скоропадського, який підсилюється тим, що цю форму української державності вони схильні зараховувати до російського білого руху. Авторитетний дослідник антибільшовицької боротьби у 1917–1923 рр. С. Волков опублікував дані про призначення К. Середіна 12 листопада 1918 р. дипломатичним представником Української Держави при Всевеликому Війську Донському та в розпорядження міністра закордонних справ із зарахуванням по Генштабу⁴⁶. В. Цветков у ґрунтовній монографії «Белое дело в России» назвав К. Середіна офіційним представником України, який взяв участь у роботі Великого Військового Кругу⁴⁷. Діяльність К. Середіна на службі Гетьманату відзначив і військовий історик та історик козацтва А. Ганін⁴⁸. А. Кручинін і В. Трут поперехово висвітлили початковий етап українсько-донських відносин — переговори Центральної Ради і Генерального Секретаріату з військовим урядом Дону у

Осташко Т.С. Галаган Микола Михайлович // *Енциклопедія історії України*. — Т. 2: Г–Д. — К.: Наук. думка, 2005. — С. 266.

⁴⁴ *Осташко Т.С.* Славинський Максим Антонович // *Енциклопедія історії України*. — Т. 9: Прил–С. — К.: Наук. думка, 2012. — С. 622.

⁴⁵ *Гражданов Ю.Д.* Всевеликое Войско Донское в 1918 году. — Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997. — 158 с.; *Его же.* Донская государственность в составе Вооруженных сил Юга России. 1919 год // *Белая армия. Белое дело*. — Екатеринбург: Научно-исследовательский центр «Белая Россия», 1999. — № 6. — С. 24–40; *Смирнов А.А.* Вожди белого казачества. Атаман Каледин. — СПб.: «Издательский Дом «Нева», 2003. — 320 с.; *Его же.* Атаман Краснов. — М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2003. — 368 с.; *Венков А.В.* Атаман Краснов и Донская армия. 1918 год. — М.: Вече, 2008. — 480 с.; *Бондаренко Д.Я.* Гетман П.П. Скоропадский и атаман П.Н. Краснов: взаимоотношения Украинской Державы и Всевеликого Войска Донского // *Донские казаки в борьбе с большевиками*. — Станица Еланская: Музей Белого Движения, 2010. — Вып. 4. — С. 87–100.

⁴⁶ *Волков С.В.* Офицеры армейской кавалерии: Опыт мартиролога. — М.: Русский путь, 2004. — С. 476.

⁴⁷ *Цветков В.Ж.* Белое дело в России. 1917–1918 гг. (формирование и эволюция политических структур Белого движения в России). — М.: НП ИИПС «Посев», 2008. — С. 244.

⁴⁸ *Ганин А.В.* Корпус офицеров Генерального штаба в годы Гражданской войны 1917–1922 гг.: Справоч. материалы. — М.: Русский путь, 2009. — С. 377.

листопаді–грудні 1917 р., спроби створення загальноросійського федерального уряду, координування дій проти більшовиків⁴⁹. В цілому ж, незважаючи на те, що тема білого руху протягом останніх двох десятиліть років є однією з найбільш популярних і шанованих у російській історичній науці, інтерес до взаємодії цього руху із національними державними утвореннями на території постімперської Росії залишається дуже низьким.

Таким чином, можемо констатувати, що, незважаючи на наявність досить обширної історіографії, діяльність українських дипломатичних делегацій і представництв на Дону у 1917–1919 рр. досі не стала об'єктом окремого дослідження і висвітлювалася лише в контексті більш загальних тем, перебуваючи на периферії наукових інтересів дослідників. Найчастіше вони зверталися до окремих аспектів цієї проблеми — таких, як переговори дипломатичної місії М. Галагана і Є. Онацького з військовим урядом Дону в грудні 1917 р. та місія К. Середіна з привітальною грамотою Гетьмана П. Скоропадського Всевеликому Війську Донському. Протягом останнього десятиліття в Україні зростає зацікавленість історією формування і функціонування українських дипломатичних представництв в цілому на теренах постімперської Росії, свідченням чого стала поява праць В. Матвієнка, Я. Штанька, Д. Веденєєва і Д. Будкова, В. Соловійової, О. Кудлай, В. Головченка і В. Солдатенка. Однак недостатність розробки теми, її важливість для комплексного дослідження не лише українсько-донських відносин, але й загалом зовнішньополітичної діяльності українських державних утворень доби національно-демократичної революції 1917–1921 рр., зумовлює потребу її поглибленого вивчення.

ИСТОРИОГРАФИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ДЕЛЕГАЦИЙ И ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВ УКРАИНЫ НА ДОНУ В 1917–1919 гг.

Владлен Мараяев (аспирант 3-го года учебы исторического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, VladlenMarayev@ukr.net)

В статье анализируется историография деятельности украинской дипломатии на территории казачьего Дона в 1917–1919 гг.

Ключевые слова: *Украина, Всевеликое Войско Донское, дипломатия, историография.*

⁴⁹ *Кручинин А.С.* Генерал-от-кавалерии А.М. Каледин // Белое движение. Исторические портреты: Л.Г. Корнилов, А.И. Деникин, П.Н. Врангель... / сост. А.С. Кручинин. — М.: Астрель; АСТ, 2006. — С. 85–125; *Трут В.П.* Дорогой славы и утрат. Казачьи войска в период войн и революций. — М.: Яуза, Эксмо, 2007. — 544 с.

**HISTORIOGRAPHY OF ACTIVITIES OF DIPLOMATIC MISSIONS
AND DELEGATION OF UKRAINE IN DON COSSACK STATE
DURING 1917–1919**

Vladlen Marayev (postgraduate student of the third year of study of History Faculty of Kyiv National Taras Shevchenko University, VladlenMarayev@ukr.net)

The article analyzes the historiography of the Ukrainian diplomacy in the Don Cossack State during 1917–1919.

Keywords: *Ukraine, The Omnipotent Host of Don Cossack State, diplomacy, historiography.*